

De magische cirkel van filmmaken

Zijn eerste atelier had Frans van de Staak ingericht op zolder boven de schoenmakerij van zijn vader in de Tenkatestraat. De ambachtelijke sfeer, sterker dan het ondernemerschap, kende hij al van jongs af aan, terwijl hij assisteerde met het lappen van schoenen in de werkplaats beneden. De sobere inrichting van zijn zolderatelier breidde hij uit met een etspers, een 16 mm projector en een kleine offset drukpers waarop hij enthousiast nieuwe afleveringen van het door hem opgerichte filmtijdschrift *Cine^ecri* drukte [nee, geen drukfout] waarvoor hij ook zelf artikelen schreef, o.a. het interview met Jean-Marie Straub, n.a.v. *Nicht Versöhnt, Machorka Muff* in het Stedelijk Museum en, met Danielle Huillet, de Bach-film *Chronik*, zijn [ik mag wel zeggen *ons*] grote idool uit de jaren zestig. [zie ook de brief van J-M Straub ter herinnering aan —'Lettre de Juin 2001'— zoals afgedrukt op de cover van de eerste uitgebrachte DVD box: Frans van de Staak Collectie, deel I]. Om mij te stimuleren zei Frans eens, “Ja, het schrijven over film is ook een manier van filmmaken.”

Dit lichtpuntje is mij altijd bijgebleven telkens als ik zijn atelier bezocht, later temidden van allerlei bij elkaar gescharrelde en ge^prepareerde machines en instrumenten. Dus de filmische (ont)ordering heeft zijn eigen oorsprong, de filmzin vanuit de onbemiddeldheid van het *oerbeeld*.

Gevraagd naar wat hem drijft bij het maken van films, zegt Frans van de Staak, dat hij wordt gedreven door verlangen, niet uit kwaadheid —in het interview door Johan van de Keuken in Skoop van december 1976 [jaargang 12, nr. 10] naar aanleiding van zijn Spinozafilm. “Dat verlangen ontstaat op de spanning tussen alleen zijn en samen zijn”.

Naarmate dit verlangen intenser is, is het ook indirecter, aldus Van de Staak, d.w.z. het object van verlangen is niet direct present, maar slechts indirect gegeven en wel des te indirecter naarmate het verlangen groter is. Een nadere omschrijving van dat wat je verlangt, zo je het al kunt benoemen, brengt de vervulling van het verlangen niet dichterbij, zoals je je kunt afvragen of het verlangen naar geluk echt gelukkiger maakt naarmate men het geluk intensiever *nastreeft*, in hedonistische trant, maar juist daardoor minder vrij is —immers niet geleid wordt door de rede [zie ook Spinoza]. Kortom, een dergelijke concrete, meteen te consumeren, representatie, zal men bij Van de Staak tevergeefs zoeken. Eigenzinniger dan een louter invulbare romantische notie [notoir gerepresenteerd als 'Sehnsucht'] vergt verlangen als *verbindingsproces van indirect naar direct* niet zozeer representatie als wel een zekere distantie of abstractie, zoals ook in zijn niet-figuratieve grafisch werk te zien is, en dat proces voltrekt zich in de tijd als een cyclus —van indirect naar direct en, na kristallisatie of besterving, van direct weer naar indirect— waarin de filmische of *gepoëtiseerde* ruimte zich het meest vatbaar toont, als een sterkere aanwezigheid dan welke representatie ook.

In Van de Staak's 'indirecte cinema' wordt de realiteit tot minimale proporties teruggebracht, maar is nooit helemaal afwezig —zoals een wapperende doek, een passerende voorbijganger of de hapering van een acteur, etc. Er is echter geen verborgen tegenstelling met het realisme van bijvoorbeeld *direct cinema* of *cinéma vérité* [Straub: “...omdat hij de ware erfgenaam is van Dziga Vertov.”], noch is er sprake van een waterdicht schot tussen fictie en feit, tussen schijn en werkelijkheid, echt of onecht, of indirecter, zoals het linnen opgespannen aan een frame in het landschap enerzijds een nieuw beeld creëert maar anderzijds een 'gat' is [dus geen *beeld van*] in datzelfde landschap, want er sijpelt altijd iets doorheen dat hoe dan ook toch —zij het onvoltooid voltooid— tevoorschijn komt. Herkenning als inert mechanisme van (zelf)identificatie werkt daarbij contraproductief, want het vernietigt de filmische tijdruimte. Fixatie op directe nabijheid is in de optiek van vdStaak een obstakel in het zien, want het belet je juist om verder te kijken, zoals een dolgedraaide wegwijzer letterlijk 'in de weg' staat. Zien is volharden, dat is, *verlangen tot het uiterste*: “Het moeilijkste en meest intensieve gedeelte van het verlangen vindt plaats waar het ook het meest indirect is.”

W.S.

06-11-2016